

(א) בהר סיני. מה ענין שמיטה (אצל) [לעניין] הר סיני, והלא כל המצות נאמרו מסיני, אלא מה שמיטה נאמרו כללותיה (ופרטותיה) ודקדוקיה מסיני, אף כולן נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני, כך שנויה בת"כ (פרשתא פ"א ס"א). ונראה לי שכך פירושה, לפי (שלא) [שמצינו שמיטת קרקעות שנשנית בערבות מואב במשנה תורה, למדנו שכללותיה ופרטותיה כולן נאמרו מסיני, ובא הכתוב ולמד כאן על כל דבור שנדרב למשה שמסיני היו כולם כללותיהן ודקדוקיהן, וחזרו ונשנו בערבות מואב: (ב) שבת לה'. לשם ה', כשם שנאמר בשבת בראשית (ספרא פ"א ס"ב): (ד) יהיה לארץ. לשדות ולכרמים: לא תזמר. שקוצצין זמורותיה, ותרגומו לָא תִקְסֵת, ודומה לו קוצים פְּסוּחִים (ישעיה לג יב), שְׂרָפָה בְּאֵשׁ פְּסוּחָה (תהלים פ"ו): (ה) את ספיח קצירך. אפילו לא זרעתה, והיא צמחה (מן הזרע) שנפל בה בעת הקציר, הוא קרוי ספיח: לא תקצור. להיות מחזיק בו כשאר קציר, אלא הפקר יהיה לכל: נזירך. שהנזרת והפרשת בני אדם מהם ולא הפקרתם: לא תבצר. אותם אינך בוצר, אלא מן המופקר (ספרא פ"א ס"ג): (ו) והיתה שבת הארץ וגו'. אע"פ שאסרתים עליך, לא באכילה ולא בהנאה אסרתים, אלא שלא תנהוג בהם כבעל הבית, אלא הכל יהיו שוים בה אתה ושכירך ותושבך: שבת הארץ לכם לאכלה. מן השָׁבוֹת אתה אוכל, ואי אתה אוכל מן השמור (שם ס"ה): לך ולעבדך ולאמתך. לפי שנאמר וְאָכְלוּ אֲבִינִי עִמָּךְ (שמות כג יא), יכול יהיו אסורים באכילה לעשירים, תלמוד לומר לך ולעבדך ולאמתך, הרי בעלי(ם) ועבדים ושפחות אמורים כאן (ת"כ שם ה): ולשכירך ולתושבך. אף הגרים! (ז) ולבהמתך ולחיה. אם היה אוכלת, בהמה לא כל שכן, שמוזנותיה עליך, מה תלמוד לומר ולבהמתך, מקיש בהמה לחיה, כל זמן שחיה אוכלת מן השדה האכל לבהמתך מן הבית, פְּלָה לחיה מן השדה פְּלָה לבהמתך מן הבית? (ח) שבתת שנים. שממות שנים. יכול יעשה שבע שנים רצופות שמטה ויעשה יובל אחריהם, תלמוד לומר שבע שנים שבע פעמים, הוי אומר כל שמטה ושמטה בזמנה³: והיו לך ימי שבע וגו'. מגיד לך שאף על פי שלא עשית שממות, עשה יובל לסוף מ"ט שנה⁴. ופשוטו של מקרא יעלה לך חשבון שנות השממות למספר מ"ט: (ט) והעברת. לשון וַיַּעֲבִירוּ קוֹל בְּמִחְנָה (שמות לו ה), לשון הכרזה⁵: ביום הכפורים. (ממשמע שנאמר ביום הכפורים, איני יודע שהוא בעשור לחדש, אם כן למה נאמר בעשור לחדש, אלא לומר לך, תקיעת עשור לחדש דוחה שבת) בכל ארצכם, ואין תקיעת ראש השנה דוחה שבת בכל ארצכם, אלא בבית דין בלבד (ת"כ שם ס"ה): (י) וקדשתם. בכניסתה מקדשין אותה בבית דין, ואומרים מקודשת השנה⁶: וקראתם דרור. לעבדים,

1 י"ג אף הנכרים, ועי' ספרא (בהר פ"א ס"ז) ולשכירך ולתושבך מן העכו"ם.
 2 עי' ספרא (בהר א' ס"ח): ולבהמתך ולחיה מה תלמוד לומר, ומה אם חיה שאינה ברשותך הרי היא אוכלת בהמה שהיא ברשותך אינו דין שתאכל, אילו כן הייתי אומר יכנס לבהמה ותהא אוכלת לעולם, מה אני מקיים ביעור פירות שביעית, בפירות אדם אבל בהמה תהיה אוכלת לעולם וכשהוא אומר ולבהמתך ולחיה מקיש בהמה לחיה כל זמן שחיה אוכלת בשדה בהמה אוכלת בבית כלה לחיה שבשדה כלה לבהמתך שבבית. ועי' תענית ו' ע"ב.
 3 עי' שם (פ"ב ס"א): שבע שבתות, יכול שבע שבתות ימים תלמוד לומר שבע שבתות שנים אי שבע שבתות שנים יכול יספר שבע שמיטות זו אחר זו ויעשה יובל, תלמוד לומר שבע שנים שבע פעמים. הא עד שיאמרו שני כתובים הללו ואם לאו לא שמענו.
 4 עי' שם (ס"ב): מנין עשה שביעית אע"פ שאין יובל תלמוד לומר והיו לך שבע שבתות שנים ומנין עשה יובל אע"פ שאין שביעית תלמוד לומר תשע וארבעים שנה דברי רבי יהודה. וחכמים אומרים שביעית נוהגת אע"פ שאין יובל והיובל אינו נוהג אלא אם כן יש עמו שביעית.
 5 עי' ר"ה לד ע"א: אמר רב מתנא והעברת דרך העברתו תעבירו דקאמר רחמנא נעבריה ביד ואידך דרב מתנא מדשני בדיבוריה תעבירו ביד לא מצית אמרת דגמר עברה עברה ממש כתיב הכא והעברת שופר תרועה וכתוב התם ויצו משה ויעבירו קול במחנה מה להלן בקול אף כאן בקול.
 6 עי' ר"ה ח ע"ב: תניא וקדשתם את שנת החמשים שנה מה תלמוד לומר לפי שנאמר ביום הכפורים יכול לא תהא מתקדשת אלא מיום הכפורים ואילך תלמוד לומר וקדשתם את שנת החמשים מלמד שמתקדשת והולכת מתחילתה מכאן אמר רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקא מראש השנה עד יום הכפורים לא היו עבדים נפטרין לבתיהן ולא משתעבדין לאדוניהם אלא אוכלין ושותין ושמחין ועטרותיהן בראשיהן כיון שהגיע יום הכפורים תקעו בית דין בשופר נפטרו עבדים לבתיהן ושדות חוזרות לבעליהן ורבנן שנים אתה מקדש ואי אתה מקדש חדשים.

[עברים] בין נרצע, בין שלא פלו לו שש שנים משנמכר. אמר ר' יהודה, מהו לשון דרור, כמדיר בי דיירא וכו' (ראש השנה ט"ז), שדר בכל מקום שהוא רוצה ואינו ברשות אחרים: יובל הוא. שנה זאת מובדלת משאר שנים בנקיבת שם לה לבדה, ומה שמה, יובל שמה, על שם תקיעת שופר: ושבתם איש אל אחותו. שהשדות חוזרות לבעליהן? ואיש אל משפחתו תשבו. לרבות את הנרצע (קידושין ט"ו): (יא) יובל הוא שנת החמשים שנה. מה תלמוד לומר, לפי שנאמר וקדשתם וגו', כדאיתא בראש השנה (ת"י), ובת"כ (פ"ג ס"א): את נזריה. את הענבים המשומרים, אבל בוצר אתה מן המופקרים. כשם שנאמר בשביעית, כך נאמר ביובל (ספרא פ"ג ס"ב), נמצאו שתי שנים קדושות סמוכות זו לזו, שנת מ"ט שמטה, ושנת החמשים יובל: (יב) קדש תהיה לכם. תופסת דמיה כהקדש. יכול תצא היא לחולין, תלמוד לומר תהיה, בהוייתה תהא¹³: מן השדה תאכלו. על ידי השדה אתה אוכל מן הבית, שאם פלה לחיה מן השדה, אתה צריך לבער מן הבית¹⁴. כשם שנאמר בשביעית, כך נאמר ביובל: (יג) תשבו איש אל אחותו. והרי כבר נאמר ושבבתם איש אל אחותו, אלא לרבות המוכר שדהו ועמד בנו ונאלה, שחוזרת לאביו ביובל (ספרא פ"ג ס"ו):

(יד) וכי תמכרו וגו'. לפי פשוטו, כמשמעו. ועוד יש דרשה, מנין (כשאתה) [כשתהא] מוכר מוכר לישראל חברך, תלמוד לומר וכי תמכרו ממכר, לעמיתך מוכר. ומנין שאם באת לקנות קנה מישראל חברך, תלמוד לומר או קנה מיד עמיתך¹⁵: אל תוננו. זו אונאת ממון (שם ס"ד. ב"מ נ"ח): (טו) במספר שנים אחר היובל תקנה. זהו פשוטו ליישב המקרא על אופניו, על האונאה בא להזהיר. כשתמכור או תקנה קרקע, דע כמה שנים יש [עוד] עד היובל, ולפי השנים ותבואות השדה שהיא

⁷ עי' מכילתא (משפטים נזיקים ב) ועבדו לעולם. עד היובל. שהיה בדין ומה אם הכסף שיפה כחו וקונה הכל אינו קונה אלא שש רציעה שאינה קונה אלא עבדים אינו דין שלא תקנה אלא שש הא מה ת"ל ועבדו לעולם עד היובל. וכן עי' ספרא (בהר ב ה) ושבתם איש אל אחותו ואיש אל משפחתו תשובו. אמר רבי אליעזר בן יעקב, במי מדבר, אם בנמכר שש הרי אמור. אם בנמכר שנה או שנים הרי אמור. הוא אינו מדבר אלא בנרצע לפני היובל שיהא היובל מוציא.

⁸ ז"ל: אמר קרא וקראתם דרור בארץ וקסבר מקרא נדרש לפניו ולא לפני פניו דכולי עלמא דרור לשון חירות מאי משמע דתניא אין דרור אלא לשון חירות אמר רבי יהודה מה לשון דרור כמדיר בי דיירא ומוביל סחורה בכל מדינה.

⁹ עי' ספרא (בהר פ"ב ס"ה): דבר אחר ושבתם איש אל אחותו ואיש אל משפחתו תשובו. למה, שהחזקה משפחתו הוא שב, דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר, לאחוזתו ולמשפחתו הוא שב ואינו שב לשררה שהיא בה. וכן הוא (אומר) בגולה.

¹⁰ ועי' לעיל הערה 7.

¹¹ ז"ל: תניא, וקדשתם את שנת החמשים שנה. מה תלמוד לומר, לפי שנאמר ביום הכפרים יכול לא תהא מתקדשת אלא מיום הכפורים ואילך תלמוד לומר וקדשתם את שנת החמשים, מלמד שמתקדשת והולכת מתחילתה. מכאן אמר רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקא מראש השנה עד יום הכפורים לא היו עבדים נפטרין לבתיהן ולא משתעבדין לאדוניהם אלא אוכלין ושותין ושמיחין ועטרותיהן בראשיהן. כיון שהגיע יום הכפורים תקעו בית דין בשופר נפטרו עבדים לבתיהן ושדות חוזרות לבעליהן.

¹² ז"ל: יובל היא שנת החמשים שנה שיכול בכניסתה תהיה מקודשת מראש השנה וביציאתה תהיה מושכת והולכת עד יום הכפורים שכן מוסיפין מחול על הקודש תלמוד לומר יובל היא שנת החמשים שנה תהיה לכם.

¹³ עי' סוכה מ ע"ב: שביעית תופסת את דמיה שנאמר כי יובל היא קדש תהיה לכם מה קדש תופס את דמיו ואסור אף שביעית תופסת את דמיה ואסורה אי מה קדש תופס דמיו ויוצא לחולין אף שביעית תופסת את דמיה ויוצאת לחולין תלמוד לומר תהיה בהוייתה תהא היא כיצד לקח בפירות שביעית בשר אלו ואלו מתבערין בשביעית לקח בשר דגים יצא בשר ונכנסו דגים לקח בדגים יין יצאו דגים ונכנס יין לקח ביין שמן יצא יין ונכנס שמן הא כיצד אחרון אחרון נכנס בשביעית ופרי עצמו אסור מדקתני לקח לקח אלמא דרך מקח אין דרך חילול לא.

¹⁴ עי' (ספרא פ"ג ס"ד): מן השדה תאכלו את תבואתה. כל זמן שאתה אוכל מן השדה אתה אוכל מתוך הבית. כלה מן השדה כלה מן הבית.

¹⁵ עי' שם (ס"א): מנין כשתהא מוכר לא תהיה מוכר אלא לעמיתך. ת"ל וכי תמכור ממכר לעמיתך. ומנין כשהוא קונה לא תהיה קונה אלא מיד עמיתך ת"ל או קנה מיד עמיתך. אין לי אלא קרקעות שבהם דיבר הכתוב. מנין לרבות דבר המטלטל ת"ל ממכר לרבות דבר המטלטל.

ראויה לעשות ימכור המוכר ויקנה הקונה, שהרי סופו להחזירה לו בשנת היובל, ואם יש שנים מועטות וזה מוכרה בדמים יקרים, הרי נתאנה לוקח, ואם יש שנים מרובות (ואכל) [יאכל] ממנה תבואות הרבה, (הרי נתאנה מוכר, לפיכך) [וצריך לקנותה לפי הזמן, וזהו שנאמר, במספר שני תבואות ימכר לך, לפי מנין שני התבואות שתהא עומדת ביד הלוקח, תמכור לו. ורבותינו דרשו מכאן (ערכין כט), שהמוכר שדהו אינו רשאי לגאול פחות משתי שנים, שתעמוד שתי שנים ביד הלוקח מיום ליום, ואפילו יש שלש תבואות באותן שתי שנים, כגון שמכרה לו בקמותיה, (ושני אינו יוצא מפשוטו, כלומר, מספר שנים של תבואות, ולא של שדפון, ומיעוט שנים שנים)¹⁶: (טז) תרבה מקנתו. תמכרנה ביוקר: תמעיט מקנתו. תמעיט בדמיה: (יז) ולא תונו איש את עמיתו. כאן הזהיר על אונאת דברים (תיב פרק ד א), שלא יקניט איש את חברו, ולא ישיאנו עצה שאינה הוגנת לו, [[אלא]] לפי דרכו והנאותו של יועץ. ואם תאמר מי יודע אם נתכוונתי לרעה, (לכך נאמר) ויראת מאלהיך, היודע מחשבות (הוא יודע) [הא]. כל דבר המסור ללב, שאין מכיר אלא מי שהמחשבה בלבו, נאמר בו ויראת מאלהיך¹⁷: (יח) וישבתם על הארץ לבטח. שפיעון שמטה ישראל גולים, שנאמר אז תרצה הארץ את שבתתיה, והרצת את שבתתיה (ויקרא כו לד. שבת לג, וספרא פ"ד ס"ד), ושבעים שנה של גלות כבל כנגד שבעים שמשות שבטלו היו¹⁸:

(יט) ונתנה הארץ וגו' וישבתם לבטח עליה. שלא תדאגו משנת בצורת: ואכלתם לשבע. אף בתוך המעים תהא בו ברכה¹⁹: (כ) ולא נאסף. אל הבית: את תבואתנו. כגון יין ופירות האילן, וספיחין הבאים מאליהם²⁰: (כא) לשלש השנים. למקצת הששית מניסן ועד ראש השנה, ולשביעית, ולשמינית, שיורעו בשמינית במרחשון ויקצרו בניסן²¹: (כב) עד השנה התשיעת. עד חג הסוכות של תשיעית, שהיא עת בוא תבואתה של שמינית לתוך הבית, שכל ימות הקיץ היו בשדה בגרנות, ובתשרי הוא עת האסיף לבית. ופעמים שהיתה צריכה לעשות לארבע שנים, בששית שלפני

¹⁶ ע"י שם (י): מנין למוכר שדהו בשעת היובל אינו מותר לגאול פחות משתי שנים תלמוד לומר שנים תקנה מאת עמיתך אחר היובל סמוך ליובל מופלג מן היובל מנין תלמוד לומר לפי רוב השנים תרבה מקנתו ולפי מעוט השנים תמעיט מקנתו. שני תבואות לא שנת שדפון ולא שנת ירקון ולא שביעית עולה לו מן המנין.

¹⁷ ע"י ב"מ נח ע"ב: תנו רבנן: לא תונו איש את עמיתו באונאת דברים הכתוב מדבר. אתה אומר באונאת דברים, או אינו אלא באונאת ממון. כשהוא אומר וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך הרי אונאת ממון אמור, הא מה אני מקיים לא תונו איש את עמיתו באונאת דברים. הא כיצד. אם היה בעל תשובה אל יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, אם היה בן גרים אל יאמר לו זכור מעשה אבותיך, אם היה גר ובא ללמוד תורה אל יאמר לו פה שאכל נבילות וטריפות, שקצים ורמשים בא ללמוד תורה שנאמרה מפי הגבורה. אם היו יסורין באין עליו, אם היו חלאים באין עליו, או שהיה מקבר את בניו, אל יאמר לו כדרך שאמרו לו חבריו לאיוב הלא יראתך כסלתך תקותך ותם דרכיך זכר נא מי הוא נקי אבד. אם היו חמרים מבקשין תבואה ממנו, לא יאמר להם לכו אצל פלוני שהוא מוכר תבואה ויודע בו שלא מכר מעולם. רבי יהודה אומר: אף לא יתלה עיניו על המקח בשעה שאין לו דמים, שהרי הדבר מסור ללב, וכל דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך.

¹⁸ ע"י ספרא (בחוקותי פ"ז ס' ב): אז תרצה הארץ את שבתותיה אני אמרתי לכם שתהו זורעים שש ומשמטים לי אחת בשביל שתדעו שהארץ שלי היא ואתם לא עשיתם כן (אלא) עמדו וגלו ממנה והיא תשמט מאליה כל שמיטים שהיא חייבת לי שנאמר אז תרצה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה תשבות.

¹⁹ ע"י ספרא (בהר פ"ד ס' ד): ונתנה הארץ פריה ואכלתם לשובע שיהא אדם אוכל הרבה ושבע דברי רבי יהודה. רשב"ג אומר אף היא אינה סימן ברכה. אם כן למה נאמר ואכלתם לשובע, אוכל ולא גוסי [פי' הראב"ד ז"ל ולא אכילה גסה]. דבר אחר ואכלתם לשובע שלא יהא דבר חסר משולחנו שלא יהיה עולה לו.

²⁰ ע"י פסחים נא ע"ב: הן לא נזרע ולא נאסף את תבואתנו אמר רבי עקיבא: וכי מאחר שאין זורעין מהיכא אוספין. מכאן לספיחין שהן אסורין. וע"י (ספרא פ"ד ס' ה): וכי תאמרו עתידים אתם לומר מה נאכל בשנה השביעית הן לא נזרע ולא נאסף את תבואתנו. אם אין אנו זורעים מה אנו אוספים. אמר רבי עקיבא מיכן סמכו חכמים על הספיחים שיהו אסורים בשביעית וחכמים אומרים אין ספיחים אסורים מדברי תורה אלא מדברי סופרים. אם כן למה נאמר הן לא נזרע ולא נאסף את תבואתנו. אמרת לנו לא תזרעו ומה שאנו אוספים אין מכנסו לקיום אמרת לנו בערוהו ומה אנו אוכלים מן הביעור והילך.

²¹ ע"י שם (ס' ו): וצוית את ברכתי לכם בשנה הששית אין לי אלא בשישית בחמישית וברביעית בשלישית ובשניה מנין משנה לחבירתה (מנין) תלמוד לומר בשנה. ועשת את התבואה לשלש השנים. לשישית ולשביעית ולמוצאי שביעית. ד"א לשלש השנים לשביעית וליובל ולמוצאי יובל.

השמטה השביעית, שהן במלין מעבודת קרקע שתי שנים רצופות השביעית והיובל, ומקרא זה נאמר בשאר השמטות כולן²²: (כג) והארץ לא תמכר. ליתן לאו על חזרת שדות לבעלים ביובל, שלא יהא הלוקח כובשה: לצמתת. לפסיקה, למכירה פסוקה עולמית²³: כי לי הארץ. אל תרע עיניך בה, שאינה שלך²⁴: (כד) ובכל ארץ אחותכם. לרבות בתים, ועבד עברי, ודבר זה מפורש בקידושין בפרק א' נדף כא ע"א. ולפי פשוטו, סמוך לפרשה שלאחריו, שהמוכר אחוזתו רשאי לגאלה לאחר שתי שנים, או הוא, או קרובו, ואין הלוקח יכול לעכב:

(כה) כי ימוך אחיך ומכר. מלמד שאין אדם רשאי למכור שדהו אלא מחמת דוחק עוני²⁵: מאחזתו. ולא כולה, למדה תורה דרך ארץ, שישיר שדה לעצמו²⁶: וגאל את ממכר אחיו. ואין הלוקח יכול לעכב: (כו) ואיש כי לא יהיה לו גאל. וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואלים, אלא גואל שיוכל לגאול ממכרו²⁷: (כז) וחשב את שני ממכרו. כמה שנים היו עד היובל, כך וכך, ובכמה מכרתיה לך, בכך וכך, עתיד היית להחזירה ביובל, נמצאת קונה מספר התבואות כפי השבון של כל שנה, אכלת אותה שלש שנים או ארבע, הוצאת את דמיה מן החשבון, וטול את השאר, וזהו: והשיב את העדף. בדמי המקח על האכילה שאכל, ויתנם ללוקח: לאיש אשר מכר לו. המוכר הזה שבא לגאלה²⁸: (כח) די השיב לו. מכאן שאינו גואל לחצאין²⁹: עד שנת היובל. שלא יכנס לתוך אותה שנה כלום, שהיובל משמט בתחלתו³⁰:

(כט) בית מושב עיר חומה. בית בתוך עיר המוקפת חומה מימות יהושע בן נון³¹: והיתה גאלתו. לפי שנאמר בשדה שיכול לגאלה משתי שנים ואילך כל זמן שירצה, ובתוך שתי שנים הראשונים אינו יכול לגאלה, הוצרך לפרש בזה שהוא חלוף, שאם רצה לגאול בשנה ראשונה גואלה, ולאחר מכאן אינו גואלה: והיתה גאלתו. של בית: ימים. ימי שנה שלימה קרויים ימים, וכן תשב הנערה אֶתֶּנּוּ יָמִים (בראשית כד נה): (ל) וקם הבית וגו' לצמיתת. יצא מכחו של מוכר ועומד בכחו של קונה:

²² ע"י שם (ס"ז ז): וזרעתם את השמינית זו שמינית שלאחר שמיטה כשהוא אומר השנה זו תשיעית שלאחר השמינית שלאחר השמיטה. ואכלתם מן התבואה ישן לא סמלנטון עת התשיעית זו תשיעית שאחר השמינית שאחר השמיטה כשהוא אומר השנה זו עשירית שאחר תשיעית שאחר היובל שאחר השמיטה.

²³ ע"י שם (פ"ד ס"ח): והארץ לא תמכר לצמיתות לחולטנית.

²⁴ ע"י שם: כי לי הארץ אל תרע עיניך בה. כי גרים ותושבים אתם. אל תעשו עצמיכם עיקר. וכן הוא אומר כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו. וכן דוד אומר כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי. אתם עמדי דיו לעבד שיהיה כרבו כשתהיו שלי הרי היא שלכם.

²⁵ ע"י ספרא (בהר פ"ה ס"א): ומנין שאין אדם רשאי למכור את שדהו ולהניח באפונדתו וליקח לו בהמה וליקח לו כלים וליקח לו בית אלא אם כן העני תלמוד לומר כי ימוך ומכר. הא אינו מוכר אלא אם כן העני. יכול יצא מכל נכסיו בבית אחת. ת"ל מאחזתו. מאחזתו ולא כל אחזתו.

²⁶ ע"י הערה הקודמת.

²⁷ ע"י קידושין (כא ע"א): תניא וגאל את ממכר אחיו רשות אתה אומר רשות או אינו אלא חובה ת"ל ואיש כי לא יהיה לו גואל וכי יש אדם בישראל שאין לו גואלים אלא זה שיש לו ואינו רוצה ליקח שהרשות בידו דברי רבי יהושע ר"א אומר וגאל את ממכר אחיו חובה אתה אומר חובה או אינו אלא רשות ת"ל בכל גאולה תתנו הכתוב קבעו חובה.

²⁸ ע"י ערכין ל ע"א.

²⁹ ע"י ספרא (בהר פ"ה ס"ה): די השיב לו ואינו גואל חציים. וע"י ערכין (ל ע"ב): ת"ר והשיגה ידו יד עצמו שלא ילוה ויגאל ומצא פרט למצוי שלא ימכור ברחוק ויגאול בקרוב ברע ויגאול ביפה כדי גאולתו כדי גאולה הוא גואל ואינו גואל לחצאין.

³⁰ ע"י ספרא (בהר פ"ה ס"ז ז) עד שנת היובל שלא יכנס בה כלום, נמצאת אומר שדות וכספים משמיטים כאחד.

³¹ ע"י שם (פ"ד ס"א): ואיש כי ימכור בית מושב עיר חומה. יכול אפילו הקיפוה חומה מיכן ולהבא תלמוד לומר בית מושב עיר חומה. המוקפת חומה מימות יהושע בן נון ולא שהקיפוה מיכאן ולהבא. ואילו הן בתי ערי חומה: ג' חצירות של שני בתים המוקפות חומה מימות יהושע בן נון כגון קצרה הישנה של ציפורי וחקרה של גוש חלב וירפת הישנה וגמלה הרי בגליל וגדוד הרי בעבר הירדן וחריד ואונו וירושלים הרי ביהודה. אמר ר' ישמעאל ב"ר יוסי לא מנו אלא אילו שקידשום כשעלה בני הגולה אבל הראשונות בטלו כיון שבטלה הארץ.

(אשר לא חמה. לו קרינן, אמרו רז"ל (ערכין לב.) אע"פ שאין לו עכשיו, הואיל והיתה לו קודם לכך³². ועיר נקבה היא, והוצרך לכתוב לה, אלא מתוך שצריך לכתוב לא בפנים, תקנו לו במסורת, זה נופל על זה): לא יצא ביבל. אמר רב ספרא (אף) אם פגע בו יובל בתוך שנתו לא יצא³³: (לא) ובתי החצרים. כתרנומו פְּחִיָא, עירות פתוחות מאין חומה, ויש הרבה בספר יהושע הערים וְחִצְרֵיהֶם (יהושע יג כח), בְּחִצְרֵיהֶם וּבְטִירְתָם (בראשית כה מז): על שדה הארץ יחשב. הרי הן כשדות הנגאלים עד היובל, ויוצאין ביובל לבעלים אם לא נגאלו³⁴: גאלה תהיה לו. מיד אם ירצה. ובוזה יפה כחו מכח שדות, שהשדות אין נגאלות עד שתי שנים³⁵: וביבל יצא. בחנם: (לב) וערי הלויים. ארבעים ושמנה עיר שנתנו להם: גאלת עולם. גואל מיד אפילו לפני שתי שנים, אם מכרו שדה משדותיהם הנתונות להם באלפים אמה סביבות הערים, או אם מכרו בית בעיר חומה, גואלין לעולם, ואינו חלוט לסוף שנה³⁶: (לג) ואשר יגאל מן הלויים. ואם יקנה בית או עיר מהם. ויצא ביבל. אותו ממכר של בית או של עיר, וישוב ללוי שמכרו, ולא יהיה חלוט כשאר בתי ערי חומה של ישראל, וגאולה זו לשון מכירה. דבר אחר, לפי שנאמר גאולת עולם תהיה ללויים, יכול לא דבר הכתוב אלא בלוקח ישראל שקנה בית בערי הלויים, אבל לוי שקנה מלוי יהיה חלוט, ת"ל ואשר יגאל מן הלויים, אף הגואל מיד לוי גואל גאולת עולם³⁷: ויצא ממכר בית. הרי זו מצוה אחרת, ואם לא גאלה, יוצאה ביובל, ואינו נחלט לסוף שנה כבית של ישראל: כי בתי ערי הלויים הוא אחוזתם. לא היה להם נחלת שדות וכרמים, אלא ערים לשבת ומגרשיהם, לפיכך הם להם במקום שדות, ויש להם גאולה כשדות, כדי שלא יופקע נחלתם מהם³⁸: (לד) ושדה מגרש עריהם לא ימכר. מְכַר גִּזְבֵר. שאם הקדיש בן לוי את שדהו ולא גאלה, ומכרה גזבר, אינה יוצאה לכהנים ביובל, כמו שנאמר בישראל וְאִם מְכַר אֶת הַשָּׂדֶה לְאִישׁ אֲחֵר לֹא יִגָּאֵל עוֹד (ויקרא כו ב), אבל בן לוי גואל לעולם³⁹: (לה) והחזקת בו. אל תניחהו שירד ויפול, ויהיה קשה להקימו, אלא חזקהו משעת מוטת היד. למה זה דומה, למשאווי שעל החמור,

³² ע"י ירושלמי מעשרות (פ"ג ה"ד): אשר לו חומה פרט לבית הבנוי בחומה דברי רבי יהודה. רבי שמעון אומר כותל החיצון הוא החומה. רבי יהודה דריש אשר לו חומה. רבי שמעון דריש אשר לא חומה.

ע"י ספרא (בהר ד ז) אשר לו חומה פרט לבית הבנוי בחומה דברי רבי יהודה. רבי שמעון אומר כותל החיצון היא חומתן. רבי אלעזר ברבי יוסי אומר אשר לו חומה אע"פ שאין לו עכשיו והיה לו לפנים מיכן.

³³ ע"י ערכין (לא ע"ב): אמר רב ספרא לא נצרכא אלא למוכר בית בבתי ערי חומה ופגע בו יובל בתוך שנתו סלקא דעתך אמינא ליפוק ביובל קא משמע לן לא יצא ביובל.

³⁴ ע"י ערכין לג ע"א: תנו רבנן: על שדה הארץ יחשב הקישו הכתוב לשדה אחוזה, מה שדה אחוזה יוצא ביובל ובגרעון כסף, אף בתי החצרים יוצאין ביובל ובגרעון כסף. אי מה שדה אחוזה אינה נגאלת בפחות משתי שנים, אף בתי החצרים אינם נגאלים פחות משתי שנים. ת"ל: גאולה תהיה לו, מיד.

³⁵ ע"י הערה הקודמת.

³⁶ ע"י שם (סי' ד): וערי הלויים בתי ערי אחוזתם מה תלמוד לומר לפי שנאמר גאולת עולם תהיה ללויים יכול בעבדים ובשטרות ובמטלטלים תלמוד לומר וערי הלויים בתי ערי אחוזתם. גאולת עולם תהיה ללויים מה תלמוד לומר לפי שנאמר שנים תקנה מאת עמיתך יכול אף בלויים כן תלמוד לומר גאולת עולם תהיה ללויים. וע"י ערכין לג ע"ב.

³⁷ ע"י ערכין (לג ע"ב): ישראל שירש אבי אמו לוי אינו גואל כסדר הזה וכן לוי שירש את אבי אמו ישראל אינו גואל כסדר הזה שנאמר כי בתי ערי הלויים היא אחוזתם עד שיהא לוי וערי הלויים דברי רבי וחכמים אומרים אין דברים הללו אמורים אלא בערי הלויים. גמ' ואלא כמאן כבן לוי והדר תני עד שיהא לוי וערי הלויים אימא אינו גואל אלא כסדר הזה עד שיהא לוי וערי הלויים דברי רבי בשלמא ערי הלויים דכתיב כי בתי ערי הלויים אלא לוי מנלן, דכתיב ואשר יגאל מן הלויים. תניא ואשר יגאל מן הלויים יכול לוי מישראל יגאל שזה יפה כחו וזה הורע כחו אבל לוי מלוי לא שזה יפה כחו וזה יפה כחו, תלמוד לומר מן הלויים, מן הלויים ולא כל הלויים פרט לבן לוי ממזר ונתין. וחכמים אומרים אין דברים הללו אמורים אלא בערי הלויים אבל עד שיהא לוי לא אמרינן.

³⁸ ע"י הערה הקודמת.

³⁹ ע"י ספרא (בהר פ"ו סי' ט): מנין שאין עושים שדה מגרש ולא מגרש שדה לא מגרש עיר ולא עיר מגרש תלמוד לומר ושדה מגרש עריהם. אמר ר"א במה דברים אמורים בערי הלויים אבל בערי ישראל עושים שדה מגרש ולא מגרש שדה מגרש עיר ולא עיר מגרש כדי שלא יחריבו את ערי ישראל. לא ימכר. לא ימכר מכר גזבר או לא ימכר מכר עולם תלמוד לומר כי אחוזת עולם הוא להם הא מה אני מקיים לא ימכר מכר גזבר כי אחוזת עולם הוא להם להגיד מה גרם.

עודה על החמור, אחד תופס בו ומעמידו, נפל לארץ, חמשה אין מעמידין אותו⁴⁰: גר ותושב. אף אם הוא גר או תושב⁴¹, ואיזהו תושב כל שקבל עליו שלא לעבוד עבודת אלילים ואוכל נבלות⁴²: (לו) נשך ותרבית. חד שווינהו רבנן, ולעבור עליו בשני לאוין (ב"מ ס): ויראת מאלהיך. לפי שדעתו של אדם נמשכת אחר הרבית, וקשה לפרוש הימנו, ומורה לעצמו היתר בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלו, הוצרך לומר ויראת מאלהיך. או התולה מעותיו בנכרי כדי להלוותם לישראל ברבית, הרי זה דבר המסור ללבו של אדם ומחשבתו, לכך הוצרך לומר ויראת מאלהיך⁴³: (לח) אשר הוצאתי וגו'. והבחנתי בין בכור לשאינו בכור, אף אני יודע ונפרע מן המלוה מעות לישראל ברבית ואומר של נכרי הם⁴⁴. דבר אחר, אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים על מנת שתקבלו עליכם מצותי, אפילו הן כבודות עליכם⁴⁵: לתת לכם את ארץ כנען. בשכר שתקבלו מצותי: להיות לכם לאלהים. שכל הדרך בארץ ישראל, אני לו לאלהים, וכל היוצא ממנה, כעובד עבודת אלילים⁴⁶: (לט) עבדת עבד. עבודה של גנאי שיהא ניכר בה כעבד, שלא יוליך כליו אחריו לבית המרחץ, ולא ינעול לו מנעליו⁴⁷: (מ) כשכיר כתושב. עבודת קרקע, ומלאכת אומנות, כשאר שכירים, התנהג בו⁴⁸: עד שנת היבל. אם פגע בו יובל לפני שש שנים, היובל מוציא: (מא) הוא ובניו עמו. אמר רבי שמעון אם הוא נמכר בניו מי מכרן, אלא מכאן שרבו חייב במזונות בניו (קידושין כב): ואל אחזת אבותיו. אל כבוד אבותיו, ואין לזלזלו בכך⁴⁹: אחזת. חזקת: (מב) כי עבדי הם. שטרי קודם (תיב פ"ו ס"א): לא ימכרו ממכרת עבד.

⁴⁰ ע"י שם (ס"א): כי ימוך אחיך ומטה ידו עמך אל תניחנו שירד, הא למה זה דומה למשוי על גבי החמור עודנו במקומו אחד תופש בו ומעמידו, נפל לארץ חמשה אין מעמידים אותו, ומנין אם החזקת אפי' ארבעה וחמשה פעמים חזור והחזקת ת"ל והחזקת בו, יכול אפילו אתה מפסידו לתרבות רעה ת"ל עמך, גר, זה גר צדק, תושב זה גר אוכל נבילו' וחי עמך, חייך קודמים לחייו.

⁴¹ ע"י ספרא בהר (פ"ו ס"ח): וכי תשיג יד גר ותושב עמך, מי גרם לזה שיעשיר דיבוקו עמך, ומך אחיך עמך, מי גרם לזה שיעני דיבוקך עמו, ונמכר לגר, זה גר צדק, תושב, זה גר אוכל נבילות, משפחת גר, זה העכו"ם.

⁴² ע"י ע"ז (סד ע"ב): איזהו גר תושב, כל שקיבל עליו בפני ג' חברים שלא לעבוד עבודת כוכבים, דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים כל שקיבל עליו שבע מצות שקבלו עליהם בני נח. אחרים אומרים אלו לא באו לכלל גר תושב, אלא איזהו גר תושב זה גר אוכל נבילות שקבל עליו לקיים כל מצות האמורות בתורה חוץ מאיסור נבילות.

⁴³ ע"י בבא מציעא (נח ע"ב): אם היו חמרים מבקשין תבואה ממנו לא יאמר להם לכו אצל פלוני שהוא מוכר תבואה ויודע בו שלא מכר מעולם רבי יהודה אומר אף לא יתלה עיניו על המקח בשעה שאין לו דמים שהרי הדבר מסור ללב וכל דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי גדול אונאת דברים מאונאת ממון שזה נאמר בו ויראת מאלהיך וזה לא נאמר בו ויראת מאלהיך.

⁴⁴ ע"י בבא מציעא (סא ע"ב): אני הוא שהבחנתי במצרים בין טפה של בכור לטפה שאינה של בכור אני הוא שעתידי ליפרע ממי שתולה מעותיו בנכרי ומלוה אותם לישראל ברבית וממי שטומן משקלותיו במלח וממי שתולה קלא אילן בבגדו ואומר תכלת הוא.

⁴⁵ ע"י ספרא (בהר פ"ה ס"ג): אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים שתקבלו את מצות ריבית שכל המודה במצות ריבית מודה ביציאת מצרים וכל הכופר במצות ריבית כאלו כופר ביציאת מצרים.

⁴⁶ ע"י כתובות (דף קי ע"ב): ת"ר: לעולם ידור אדם בא"י אפי' בעיר שרובה עובדי כוכבים, ואל ידור בחו"ל ואפילו בעיר שרובה ישראל, שכל הדר בארץ ישראל דומה כמי שיש לו אלוה, וכל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה, שנא': לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלהים, וכל שאינו דר בארץ אין לו אלוה. אלא לומר לך: כל הדר בחו"ל כאילו עובד עבודת כוכבים. וע"י ספרא (בהר פ"ה ס"ד): לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלהים. מיכן אמר כל ב"י היושב בא"י מקבל עליו עול מלכות שמים. וכל היוצא לחוצה לארץ כאילו עובד ע"א.

⁴⁷ ע"י ספרא (בהר פ"ז ס"ב): לא תעבוד בו עבודת עבד. שלא יטול אחריו בלנטיא ולא יטול לפניך כלים במרחץ.

⁴⁸ ע"י מכילתא (משפטים נזיקין א): כשכיר כתושב מה שכיר עובד ביום ואינו עובד בלילה אף עבד עברי עובד ביום ואינו עובד בלילה. ר' יוסי אומר הכל לפי אומנתו.

⁴⁹ ע"י מכות (יג ע"א): משנה: וחוזר לשררה שהיה בה דברי רבי מאיר רבי יהודה אומר לא היה חוזר לשררה שהיה בה. וכו' תנו רבנן, ושב אל משפחתו ואל אחוזת אבותיו ישוב למשפחתו הוא שב ואינו שב למה שהחזיקו אבותיו דברי ר"י. ר"מ אומר אף הוא שב למה שהחזיקו אבותיו אל אחוזת אבותיו כאבותיו. וכן בגולה כשהוא אומר ישוב לרבות את הרוצח. מאי וכן בגולה, כדתניא ישוב הרוצח אל ארץ אחוזתו לארץ

בהכרזה, כאן יש עבד למכור, ולא יעמידנו על אבן הַלְקָח⁵⁰: (מג) לא תרדה בו בפרך. מלאכה שלא לצורך, כדי לענותו, אל תאמר לו החם לי את הכוס הזה, והוא אינו צריך, עדר תחת הגפן עד שאבוא. שמא תאמר אין מכיר בדבר אם לצורך אם לאו, ואומר אני לו שהוא לצורך, הרי הדבר הזה מסור ללב, לכך נאמר ויראת⁵¹: (מד) ועבדך ואמתך אשר יהיו לך. אם תאמר אם כן במה אשתמש, בעבדי איני מושל, ב'ז' אומות איני נוהל, שהרי הזהרתני לא תתיה כָּל נְשָׁמָה (דברים כ טו), אלא מי ישמשני⁵²: מאת הגוים. הם יהיו לך לעבדים⁵³: אשר סביבותיכם. ולא שבתוך גבול ארצכם, שהרי בהם אמרתי לא תחיה כל נשמה⁵⁴: (מה) וגם מבני התושבים. שבאו מסביבותיכם לישא נשים בארצכם, וילדו להם, הבן הולך אחר האב, ואינו בכלל לא תחיה, אלא אתה מותר לקנותו בעבד (קידושין טו): מהם תקנו. אותם תקנו: (מו) והתנחלתם אתם לבניכם. החזיקו בהם לנחלה לצורך בניכם אחרים. ולא יתכן לפרש הנחילום לבניכם, שאם כן היה לו לכתוב והנחלתם אותם לבניכם: והתנחלתם. כמו והתחזקתם: איש באחיו. להביא נשיא בעמו ומלך במשרתיו, שלא לרדות בפרך:

(מז) יד גר ותושב. גר והוא תושב, כתרנומו עַרְל תּוֹתֵב, וסופו מוכיה, ונמכר לגר תושב: וכי תשיג יד גר ותושב עמך. מי גרם לו שיעשיר, דבוקו עמך (ספרא פ"ח ס"א): ומך אחיך עמו. מי גרם לו שימוך, דבוקו עמו, על ידי שלמד ממעשיו (שם): משפחת גר. זהו גוי. כשהוא אומר לעקר, זה הנמכר לעבודה זרה עצמה (ב"מ ע"א), להיות לה שמש, ולא לאלהות, אלא לחטוב עצים ולשאוב מים: (מה) גאלה תהיה לו. מיד, אל תניחהו שְׁיִטְמַע (ספרא פ"ח ס"א): (נ) עד שנת היבל. שהרי כל עצמו לא קנאו אלא לעובדו עד היובל, שהרי ביובל יצא, כמו שנאמר למטה, וַיֵּצֵא בַּשָּׁנָה הַיְבֵל. ובנכרי שתחת ידך הכתוב מדבר, ואף על פי כן לא תבא עליו בעקיפין, מפני חלול השם⁵⁵, אלא כשבא ליגאל ידקדק בחשבון לפי המגיע בכל שנה ושנה ינכה לו הנכרי מן דמיו, אם היו עשרים שנה משנמכר עד היובל וקנאו בעשרים מנה, נמצא שקנה הנכרי עבודת שנה במנה, ואם שהה זה אצלו חמש שנים ובא ליגאל, ינכה לו חמשה מנים, ויתן לו העבד ט"ו מנים, וזהו והיה כסף ממכרו במספר שנים: כימי שכיר יהיה עמו. חשבון המגיע לכל שנה ושנה, יחשוב כאלו נשכר עמו כל שנה במנה, וינכה לו: (נא) אם עוד רבות בשנים. עד היובל: לפיהן. הכל כמו שפירשתי: (נג) לא ירדנו בפרך לעיניך. כלומר ואתה רואה⁵⁶: (נד) ואם לא יגאל באלה. באלה הוא נגאל, ואינו נגאל בשש (קידושין טו): (הוא ובניו עמו. הנכרי חייב במזונות בניו (קידושין כב): (נה) כי לי בני ישראל עבדים. שטרי קודם⁵⁷: אני ה' אלהיכם.

אחוזתו הוא שב ואינו שב למה שהחזיקו אבותיו דברי רבי יהודה. ר"מ אומר אף הוא שב למה שהחזיקו אבותיו, גמר שיבה שיבה מהתם.

⁵⁰ ע"י (ספרא פ"ו ס"א): לא ימכרו ממכרת עבד שלא יעמידנו בסמטא ויעמידם על אבן הלקח.
⁵¹ ע"י שם (ס"ב): לא תרדה בו בפרך, שלא תאמר לו החם את הכוס הזה והוא אינו צריך. הצין לי אתת הכוס והוא אינו צריך. עדר תחת הגפן עד שאבוא. שמא תאמר לצורך עצמי אני עושה הרי הדבר מסור ללב שנאמר ויראת מאלהיך. הא כל דבר שהוא מסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך
⁵² ע"י שם (ס"ג): שמא תאמרו הואיל ואסרת לנו את כל אילו במה נשתמש, תלמוד לומר ועבדך ואמתך אשר יהיו לך מאת העכו"ם, מה תלמוד לומר מנין אתה אומר ישראל שבא על שפחתו וילדה ממנו בן, מותר אתה לשעבדו בעבד, תלמוד לומר אשר יהיו לך. מאת העכו"ם אשר סביבותיכם ולא מן הכנענים שבארץ. מהם תקנו בניהם ובנותיהם. הם עצמן מנין, תלמוד לומר מהם תקנו.

⁵³ ע"י הערה הקודמת.

⁵⁴ ע"י הערה הקודמת.

⁵⁵ ע"י בבא קמא (ק"ג ע"א): תניא ישראל וכנעני אנס שבאו לדין אם אתה יכול לזכהו בדיני ישראל זכהו ואמור לו כך דינינו בדיני כנענים זכהו ואמור לו כך דינכם ואם לאו באין עליו בעקיפין דברי ר' שמעאל ר"ע אומר אין באין עליו בעקיפין מפני קידוש השם ור"ע טעמא דאיכא קידוש השם הא ליכא קידוש השם באין.
⁵⁶ ע"י ילקוט שמעוני תורה (רמז תרסט): לא ירדנו בפרך לעיניך. יכול נכנס לביתו לידע מה עושין לו, תלמוד לומר לעיניך אי אתה מצווה אלא לעיניך.

⁵⁷ ע"י בבא קמא (קטז ע"ב): אמר רב פועל יכול לחזור בו אפילו בחצי היום וכמה דלא הדר ביה כברשותיה דבעל הבית דמי. וכי הדר ביה, טעמא אחרינא הוא דכתיב כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים. וע"י עוד לעיל כה מב.

כל המשעבדן מלמטה, כאלו משעבדן מלמעלה (ילקוט רמז תרס"ט): (א) לא תעשו לכם אלילים. כנגד זה הנמכר לנכרי, שלא יאמר הואיל ורבי מגלה עריות אף אני כמותו, הואיל ורבי עובד עבודת אלילים אף אני כמותו, הואיל ורבי מחלל שבת אף אני כמותו, לכך נאמרו מקראות הללו (ת"כ פ"ט ס"ו). ואף הפרשיות הללו נאמרו על הסדר, בתחלה הזהיר על השביעית, ואם חמד ממון ונחשד על השביעית, סופו למכור מטלטליו, לכך סמך לה וכי תמכור ממכר (מה כתיב ביה או קנה מיד וגו' דבר הנקנה מיד ליד), לא חזר בו, סוף מוכר אחזתו, לא חזר בו, סוף מוכר את ביתו, לא חזר בו, סוף לזה ברבית, כל אלו האחרונות קשות מן הראשונות, לא חזר בו, סוף מוכר את עצמו, לא חזר בו, לא דיו לישראל אלא אפילו לנכרי⁵⁸: ואבן משכית. לשון כסוי, כמו וְשַׁכְתִּי כְּפִי (שמות לג כב), שמכסין הקרקע ברצפת אבנים: להשתחות עליה. אפילו לשמים, לפי שהשתחואה בפשוט ידים ורגלים היא, ואסרה תורה לעשות כן חוץ מן המקדש⁵⁹: (ב) אני ה'. נאמן לשלם שכר:

⁵⁸ עי' תנחומא בהר (פ"א): א"ר שמואל בר נוריא, אין לך פרשה בתורה שאין לה כותרת מלמעלן ובסיס מלמטן. מה כתיב למעלה וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר דבר אל בני ישראל כי תבאו אל הארץ ושבתה הארץ, ואחרי כן פרשת יובל וספרת לך שבע וגו' אם לא שמר שמיטות ויובלות או אם לא שמר אחת מהם סוף שאני עושה אותו שימכור ארצו וכי תמכרו ממכר לעמיתך. חזר בו, יפה, ואם לא, יחזור בו. סוף, שהוא מוכר את שדהו. שנאמר וכי ימוך אחיך ומכר מאחוזתו. חזר בו. יפה, ואם לאו, סופו למכור את ביתו. שנאמר ואיש כי ימכור בית מושב עיר חומה. חזר בו, יפה. ואם לאו, סופו שהוא מחזר ומסבב על הפתחים. שנא' וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך. חזר בו, יפה. ואם לאו, סופו שהוא מוכר את עצמו. שנאמר וכי ימוך אחיך. חזר בו, מוטב. ואם לאו, סוף הוא נמכר לגוים, שנאמר וכי תשיג יד גר ותושב עמך. ועי' עוד קידושין כ ע"א.

⁵⁹ עי' ספרא (בהר פ"ט ס"ה): ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחות עליה. בארצכם אי אתם משתוחים על האבנים אבל אתם משתוחים על האבנים שבמקדש.